

Τα Συντάγματα του Αγώνα - Ένα ζήτημα πιο σύνθετο από όσο φαίνεται¹

Ευάγγελος Βενιζέλος

Τι συνέβη τις τελευταίες μέρες του Μαρτίου και τις πρώτες μέρες του Απριλίου του 1823 εδώ στο Άστρος, σε τούτο το αλωνάκι; Συγκεντρώθηκαν εκλεγμένοι αντιπρόσωποι για το Βουλευτικό. Συγκεντρώθηκαν, με άλλη παράλληλη διαδικασία, εκλεγμένοι αντιπρόσωποι, ειδικά για να μετάρσχουν στην Εθνική Συνέλευση και ήρθαν εδώ, θεωρώντας ότι είναι αυτονόητο δικαίωμά τους, τα μέλη του απερχόμενου Βουλευτικού και του απερχόμενου Εκτελεστικού.

Η Β' Εθνική Συνέλευση του Άστρους έγραψε Ιστορία, αλλά μπορεί τα μέλη της να μην είχαν όλα συνείδηση ότι γράφουν Ιστορία. Η Συνέλευση και οι αποφάσεις της ήταν προϊόν συμβιβασμών και διευθετήσεων, ήταν προϊόν του συσχετισμού των δυνάμεων. Αυτό είναι πάντα το Σύνταγμα, ως ιστορικό φαινόμενο.

Το Σύνταγμα ήταν κάτι καινοφανές το 1821

Στα τέλη του 1821, λίγους μήνες μετά την έκρηξη της Επανάστασης, όταν συγκροτήθηκε η Α' Εθνική Συνέλευση στην Επίδαυρο, πόσο καθιερωμένο ήταν το φαινόμενο που λέγεται Σύνταγμα; Ελάχιστα. Ήταν ένα καινοφανές και ανεπεξέργαστο φαινόμενο. Τι είχαν υπόψη τους οι πιο λόγιοι από τους ηγήτορες της Επανάστασης; Συνήθως ετερόχθονες πολιτικοί, όπως ο Μαυροκορδάτος, ο Νέγρης, ο Πολυζωίδης. Τι ήταν αυτό που κατέστησαν γνωστό στους προκρίτους της Πελοποννήσου, στους οπλαρχηγούς και στους μεγάλους καρaboκέρηδες των νησιών; Ένα φαινόμενο που ήταν γνωστό στην «Αρκτώα Αμερική», στις σημερινές Ηνωμένες Πολιτείες, με το Σύνταγμα του 1787 και ένα φαινόμενο, γνωστό στη Γαλλία πρωτίστως. Αλλά το 1821, ήδη είχε διαγράψει όλη της την καμπύλη η Γαλλική Συνταγματική Ιστορία. Τα είχε δείξει όλα, ότι μπορεί να φανταστεί κανείς. Όχι μόνο την ειδυλλιακή Διακήρυξη των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου και του Πολίτη του 1789, όχι μόνον τη συνταγματική μοναρχία του Συντάγματος του 1791, όχι μόνον την τρομοκρατία (*la terreur*) την περίοδο 1793 - 1794, αλλά και την 18^η Μπρυμαίρ του Λουδοβίκου Βοναπάρτη το 1799, το δε 1821 την Γαλλία δεν την κυβερνούσε ο επαναστατημένος γαλλικός λαός, είχε ήδη συντελεστεί η *restauration*, την κυβερνούσε ο Λουδοβίκος XVIII και ο πρωθυπουργός του ο νεότερος Ρισελιέ (Armand-Emmanuel du Plessis de Richelieu).

Πῶς εξοικειώθηκαν ὅλοι αὐτοί οἱ ἄνθρωποι με τὴν ἔννοια τοῦ Συντάγματος καὶ ἔκαναν τόσο εντατικὴ καὶ αποτελεσματικὴ χρῆση μιᾶς ἔννοιας νομικῆς, ἐνὸς φαινομένου ἱστορικοῦ, νομικοπολιτικοῦ, πολὺπλοκου; Νομίζω ὅτι τοὺς καθοδηγοῦσαν τὰ πράγματα. Εἶχαν καταλάβει πάρα πολὺ καλά, ὅτι τὸ διακύβευμα ἦταν ἡ κυριαρχία.

Ἡ μετατροπὴ τῆς Επανάστασης ἀπὸ στρατιωτικὸ σε διπλωματικὸ καὶ πολιτειακὸ γεγονός - Ἡ οργανωτικὴ ἀλλά καὶ ἡ συμβολικὴ / νομιμοποιητικὴ λειτουργία τῶν Συνταγμάτων τοῦ Αγῶνα

Ἡ Επανάσταση ἦταν, πρωτίστως, στρατιωτικὸ γεγονός. Ἐπρεπε νὰ διαμορφωθοῦν συσχετισμοὶ στρατιωτικῶν δυνάμεων. Ἀλλά, δὲν θὰ μπορούσε νὰ εἶναι γεγονός μόνον στρατιωτικὸ. Ἐπρεπε νὰ εἶναι καὶ διπλωματικὸ καὶ πολιτικὸ καὶ πολιτειακὸ γεγονός. Χωρὶς τὶς στρατιωτικὲς προϋποθέσεις ὅμως, δὲν ἦταν ἀπολύτως τίποτα. Γιατί ἡ κρατικότητα - αὐτὸ θέλησαν νὰ ἀποκτήσουν οἱ Επαναστατημένοι Ἕλληνες - πρέπει νὰ θεμελιώνεται στὴν ἀσκηση πραγματικοῦ ἐλέγχου πάνω σὲ μιὰ περιοχὴ, πάνω σὲ μιὰ επικράτεια, καὶ στὴ διαμόρφωση ἐνὸς λαοῦ. Οὔτε καν ἡ ἔννοια τοῦ λαοῦ δὲν υπήρχε τότε. Υπήρχε ἀκόμη, σίγουρα μέχρι τὸ Ἄστρος, ἡ ἔννοια «τῶν λαῶν» τοῦ Επαναστατημένου ἔθνους, γιατί κάθε περιοχὴ, που εἶχε καὶ τὸ δικὸ της τοπικὸ πολίτευμα, εἶχε τὸν δικὸ της λαό.

92

Ἦξεραν ὅμως καλά, ὅτι εἴαν δὲν διαμορφώσουν τὶς προϋποθέσεις γιὰ τὴ νομιμοποίηση τοῦ εγχειρήματός τους καὶ τὴν ἐσωτερικὴ καὶ τὴ διεθνή, δὲν θὰ μπορούσαν νὰ αξιοποιήσουν τοὺς στρατιωτικὸς συσχετισμοὺς που ἐπεδίωκαν. Τὰ πρῶτα χρόνια καὶ σίγουρα μέχρι τὸ 1823, υπήρχε ἐνθουσιασμός, αισιοδοξία, ἡ πεποίθηση ὅτι μπορεῖ νὰ υπάρξει στρατιωτικὴ νίκη. Αὐτὴ ἀρχισε νὰ κλονίζεται μετὰ τὸ Σύνταγμα τοῦ Ἀστρους, με τὶς δυσλειτουργίες, τοὺς ἐμφυλίους πολέμους, τὸν Κιουταχὴ στὴ Στερεά, ἀργότερα τὸν Ἰμπραήμ στὴν Πελοπόννησο, τὴν ἐπὶ τὸ δυσμενέστερο ἀλλαγὴ τῶν στρατιωτικῶν συσχετισμῶν. Ἐπρεπε συνεπῶς νὰ διαμορφωθοῦν ἐννοϊκότεροι διπλωματικοὶ συσχετισμοί. Κάποιοι, πρωτίστως ὁ Ἀλέξανδρος Μαυροκορδάτος, εἶχαν τὴ διορατικότητὰ καὶ συνέλαβαν ὅτι πρέπει νὰ διαμορφώσουμε διεθνεῖς προϋποθέσεις, οἱ ὁποῖες νὰ μποροῦν νὰ λειτουργήσουν αποτελεσματικὰ, ἰδίως ἀν οἱ ἐσωτερικοὶ στρατιωτικοὶ συσχετισμοὶ δὲν φανοῦν ἀπὸ μόνον τοὺς αποτελεσματικοί.

Υπὸ τὴν ἔννοια αὐτὴ, τὸ Σύνταγμα τῆς Επιδάουρου που ἀποτελεῖ μιὰ ἐνότητα με τὸ Σύνταγμα τοῦ Ἀστρους, - θὰ ἐξηγήσω γιατί - ὡς ἰδρυτικὸ Σύνταγμα διαμορφώνει μιὰ συνθήκη, ἡ ὁποία σπάνιζε πράγματι τὴν ἐποχὴ ἐκείνη. Ἡ διακήρυξη ἐνώπιον Θεοῦ καὶ ἀνθρώπων, ὅτι τὸ ἔθνος τῶν Ἑλλήνων ἀποκτὰ τὴν πολιτικὴ αὐτοῦ ὑπάρξη καὶ ἀνεξαρτησία, εἶναι μιὰ διακήρυξη που συνδέεται με ἕνα Σύνταγμα. Με τὶς θεμελιώδεις λειτουργίες τοῦ Συντάγματος που εἶναι ἡ οργανωτικὴ, νὰ οργανώσει ἕνα υποτυπώδες κρατικὸ σύστημα, μιὰ πρωταρ-

χική κρατική εξουσία, η συμβολική, *Urbi et orbi*, και η νομοποιητική, να προσδώσει κύρος, αυθεντία και ισχύ στα συνταγματικά όργανα, στην κεντρική διοίκηση. Οι τοπικές διοικήσεις υπάρχουν, λειτουργούν και καταργούνται νομικά στην έναρξη της Β' Εθνικής Συνέλευσης του Άστρους. Αλλά αυτό δεν αφορά την Κρήτη και τις λεγόμενες ναυτικές νήσους. Αφορά την Πελοπόννησο και τις δυο όψεις της Στερεάς, την Ανατολική και τη Δυτική Στερεά Ελλάδα.

Εν πάση περιπτώσει, η νομοποιητική λειτουργία του Συντάγματος είναι εξαιρετικά σημαντική και ακόμα σημαντικότερη είναι αυτή καθεαυτή η διαδικασία της συγκρότησης και της λειτουργίας Εθνικών Συνελεύσεων. Αυτό συμβαίνει γιατί τα Συντάγματα του Αγώνα είναι, πρωτίστως, μια διευθέτηση και μια εξισορρόπηση μεταξύ εξεγερμένων περιοχών και εξεγερμένων ομάδων, που διεκδικούν να παίξουν καθοριστικό ρόλο στην έκβαση του Αγώνα, στο κράτος που θα συγκροτηθεί και στη μοίρα του μετά το τέλος της Επανάστασης.

Άρα, τα Συντάγματα του Αγώνα είναι μια διαρκής διευθέτηση μεταξύ Πελοποννήσου, Ανατολικής Στερεάς, Δυτικής Στερεάς, ναυτικών νήσων (Υδρας, Σπέτσες, Ψαρά), Κρήτης, Αρχιεπαρχίας. Είναι μια προσπάθεια εξισορρόπησης μεταξύ παραδοσιακών προκρίτων, που έπαιζαν πολύ σημαντικό ρόλο και επί Οθωμανικού καθεστώτος, ετεροχθόνων κυρίως διανοούμενων, Φαναριωτών εν πολλοίς, πολιτικών νέου τύπου, που επαγγέλλονται, λίγο ή πολύ, κάποιο εκσυγχρονισμό, των μεγάλων караβοκύρηδων που επενδύουν ποσά, θέτουν σε κίνδυνο μεγάλες περιουσίες για την Επανάσταση και βέβαια, των Οπλαρχηγών της Πελοποννήσου και της Στερεάς, που έχουν το δικό τους στρατιωτικό μητρώο, το οποίο δεν είναι πάντα «καθαρό», γιατί η ζωή τα έχει φέρει έτσι, ώστε κάποιοι από αυτούς να έχουν προσφέρει υπηρεσίες και στην Οθωμανική διοίκηση.

Ο αναθεωρητικός χαρακτήρας της Β' Εθνικής Συνέλευσης του Άστρους - Η διάκριση των συνταγματικών διατάξεων σε θεμελιώδεις και μη θεμελιώδεις

Αυτό προσπαθεί να κάνει το Σύνταγμα και στην Επίδαυρο και στο Άστρος. Το Άστρος μάλιστα, για τη συνταγματική θεωρία, έχει τεράστια εργαστηριακή σημασία, διότι η Εθνική Συνέλευση του Άστρους αυτοπροσδιορίζεται ως αναθεωρητική. Δηλώνει πως δεν ασκεί μια πρωτογενή και απεριορίστη συντακτική εξουσία όπως αυτή της Επιδαύρου, αλλά ότι θα σεβαστεί τις θεμελιώδεις διατάξεις του Προσωρινού Πολιτεύματος της Επιδαύρου. Αυτή είναι η περιβόητη διάκριση των διατάξεων σε θεμελιώδεις, μη αναθεωρήσιμες, που συγκροτούν τον σκληρό πυρήνα (όπως το σημερινό άρθρο 110 παρ. 1), τη ρήτρα αωνιότητας, όπως λέμε στη συνταγματική θεωρία και τις άλλες, τις «συνήθεις» συνταγματικές διατάξεις που υπόκεινται σε αναθεώρηση. Αυτή η διάκριση, για πρώτη φορά καταγράφεται στην πρώτη απόφαση της Α' Προκαταρκτικής Συνεδρίασης της Εθνικής Συνέλευσης του Άστρους, εδώ. Όταν έπρεπε να δια-

μορφωθούν οι προϋποθέσεις για να συμπράξουν τα αντιμαχόμενα μέρη και να καταλήξουν σε έναν επώδυνο συμβιβασμό. Ἀς σημειωθεί ότι δικαίωμα ψήφου διατήρησαν στην Ἐθνική Συνέλευση μόνον όσοι είχαν εκλεγεί για το βουλευτικό. Ὅχι όσοι είχαν εκλεγεί για την Ἐθνική Συνέλευση καθεαυτήν, ούτε τα μέλη των απερχομένων σωμάτων, Βουλευτικού και Εκτελεστικού. Ἀρα, ἦταν πολλοί οι συμμετέχοντες με δικαίωμα λόγου, ἀλλά λίγοι οι συμμετέχοντες με δικαίωμα ψήφου στην Ἐθνική Συνέλευση του Ἄστρους.

Ἡ διαφορά μεταξύ αφενός μεν του Συντάγματος της Επιδάουρου / Ἄστρους, αφεντέρου δε του Συντάγματος της Τροιζήνας

Θα ἔλεγα ὅτι πρέπει να κάνουμε ἕναν διαχωρισμό ἀνάμεσα στο Σύνταγμα Επιδάουρου – Ἄστρους ἀπὸ την μια μεριά, που εἶναι ἕνα Σύνταγμα αισιόδοξο, χωρὶς την ἀπειλή της ἥττας και το Σύνταγμα της Τροιζήνας, που εἶναι ἕνα Σύνταγμα βεβαρημένο με τὸ ἀγχος και την πραγματικότητα της σαρωτικῆς ἥττας, ἕνα Σύνταγμα πεισιθάνατο, ἕνα Σύνταγμα που ψηφίστηκε ἐνῶ ὅλοι ἤξεραν ὅτι δεν ἐπρόκειτο να ἐφαρμοσθεῖ. Μάλιστα, οἱ πιο διορατικοὶ και ρεαλιστές, οἱ εκπρόσωποι τῶν νήσων, εἶχαν προτείνει, μετὰ την ἐκλογή του Καποδίστρια ὡς Κυβερνήτη, να κλείσει τις ἐργασίες της η Γ' κατὰ συνέχεια Ἐθνική Συνέλευση τῶν Ἑλλήνων, η ἐν Τροιζήνι, και να μην ψηφίσει Σύνταγμα, διότι, οὕτως ἢ ἄλλως, δεν πρόκειται να ἐφαρμοσθεῖ τὸ Σύνταγμα.

94

Τρία εντυπωσιακά συνταγματικά κείμενα που επιδιώκουν εσωτερικές διευθετήσεις και εἶναι διεθνῶς διαπραγματεύσιμα

Παρόλα αυτά, ὡς κείμενα, βεβαίως τα Συντάγματα του Ἀγώνα εἶναι εντυπωσιακά. Εἶναι δημοκρατικά, εἶναι φιλελεύθερα, ὄχι κατ' ἀνάγκη δικαιοκρατικά, διότι ποτέ δεν συγκροτήθηκε ἕνα δικαστικό σύστημα, ποτέ δεν υπήρξε ἀνεξάρτητη δικαιοσύνη, η ὁποία να λειτουργεῖ. Πάντα υπήρχε μια θεμελιώδης παραβίαση της διάκρισης τῶν ἐξουσιῶν, ἀλλά πάντως ὁ κατάλογος τῶν θεμελιωδῶν δικαιωμάτων, για την ἐποχή ἐκείνη, εἶναι εντυπωσιακός.

Εντυπωσιακό εἶναι, ἐπίσης ὅτι, τα πρῶτα δυο Συντάγματα (Επιδάουρου και Ἄστρους) δεν προβλέπουν μονοπρόσωπο ὄργανο ἀρχηγού του κράτους. Δεν ὑπάρχει μονοπρόσωπο ὄργανο που να συμβολίζει τὸ ἔθνος, που να «προσωποποιεῖ» τὸ νέο κράτος. Δεν ὑπάρχει ἀρχηγός του κράτους, ὁ ὁποῖος να ἀντικαθιστά τον Βασιλιά και τὸ «διπλό σῶμα» του Βασιλιά, κατὰ τὴ θεωρία του Ernst Kantorowicz (*The King's Two Bodies. A Study in Mediaeval Political Theology*, 1957). Μέσα στην Ἐυρώπη της Ἱερᾶς Συμμαχίας, με τον συσχετισμὸ δυνάμεων που ξέρουμε, με τον Μέττερνιχ, με τον Τσάρο ὑπὸ την ἐπιρροή του Νέσελροντ και ὄχι του Καποδίστρια, η Ἑλλάδα ἔλεγε, ὅτι «ὄχι εμεῖς δεν θα ἔχουμε ἀρχηγό

του κράτους, θα έχουμε ένα πολυπρόσωπο συλλογικό όργανο», το Εκτελεστικό. Ή ότι «θα έχουμε έναν αιρετό αρχηγό του κράτους», όπως επιχειρήσε να κάνει με τον Κυβερνήτη στο Σύνταγμα της Τροιζήνας. Αυτό προφανώς δεν ήταν μια οριστική δήλωση, αλλά μια αφετηρία διαπραγματεύσεως.

Τα Συντάγματα ήταν στο εσωτερικό συμβιβαστικά, με στόχο τη «συμπειριληπτικότητα», όπως ήδη σημειώθηκε, τις διευθετήσεις μεταξύ περιοχών και μεταξύ παραγόντων. Συγκρότησαν σταδιακά μια μικρή πολιτειακή και διοικητική δομή. Διεθνώς ήταν επίσης έτοιμοι οι επαναστατημένοι Έλληνες να δεχθούν οποιονδήποτε συμβιβασμό οδηγούσε σε πολιτειακή οντότητα με επικράτεια και σύνορα. Τα Συντάγματα ήταν διεθνώς διαπραγματεύσιμα.

Από την πρώτη στιγμή, το Επαναστατημένο Έθνος, με την ουσιαστική διεθνή του εκπροσώπηση από τον Αλέξανδρο Μαυροκορδάτο, συζητούσε με τις Μεγάλες Δυνάμεις την εγκαθίδρυση μοναρχικού πολιτεύματος, γιατί ήξεραν όλοι όσοι είχαν την ευθύνη για την έκβαση του Αγώνα, ότι χωρίς μοναρχία δεν υπάρχει ούτε διεθνής αναγνώριση, ούτε διεθνώς εγγυημένα σύνορα. Αυτό δεν έγινε ξαφνικά μετά το 1827 επί Καποδίστρια – με τον Καποδίστρια εν ενεργεία Κυβερνήτη υπογράφηκε το πρωτόκολλο του Λονδίνου που εγκαθιδρύει μοναρχία στην Ελλάδα, ενώ υπάρχει αιρετός Κυβερνήτης, έστω και αν έχει θέσει τον εαυτό του υπεράνω Συντάγματος. Είχε αρχίσει να κυοφορείται πολύ πριν, τουλάχιστον από το 1823.

Λειτουργήσαν ταυτόχρονα δυο εργαλεία, το Σύνταγμα – σε συμβολικό επίπεδο – και τα Δάνεια του Αγώνα, με τα οποία το Επαναστατημένο Έθνος κάλεσε τη Μεγάλη Βρετανία να επενδύσει οικονομικά πάνω του, ώστε η έκβαση της Επανάστασης να μην είναι μόνον ένα στρατιωτικό διακύβευμα, αλλά να είναι και πολιτικό και οικονομικό διακύβευμα. Η σύναψη των Δανείων, είναι μια πράξη έμμεσης αλλά ουσιαστικής αναγνώρισης του Επαναστατημένου Έθνους, πολύ σημαντικότερη από την αναγνώριση του δικαιώματός του να επιβάλει ναυτικό αποκλεισμό ή από την αναγνώρισή του ως εμπόλεμου κατά το Διεθνές Δίκαιο της εποχής.

Οι Εθνικές Συνελεύσεις και ο χαρακτήρας της Επανάστασης

Ούτε υπάρχει καμιά αμφιβολία για τον χαρακτήρα της Επανάστασης. Η διακήρυξη, με το τέλος των εργασιών της Α΄ Εθνοσυνέλευσης, είναι πάρα πολύ εύγλωττη και απευθύνεται επίσης διεθνώς. «Ο κατά των Τούρκων πόλεμος ημών μακράν από του να στηρίζεται εις αρχάς δημαγωγικάς ή στασιώδεις ή ιδιοφελείς μέρους τινός του σύμπαντος ελληνικού έθνους σκοπούς, είναι πόλεμος εθνικός, πόλεμος ιερός, πόλεμος του οποίου μόνη αιτία είναι η ανάκτησης των δικαίων της προσωπικής ημών ελευθερίας, της ιδιοκτησίας και της τιμής». Η Επανάσταση δηλώνει ότι δεν έχει ταξικό χαρακτήρα ούτε σχέσεις με το καρμποναρικό κίνημα. Η διακήρυξη τηρεί αποστάσεις και από την ίδια τη Φιλική Εταιρεία.

Τα Συντάγματα του Αγώνα και η «σύγκρουση των ολοκληρώσεων»

Ὅπως υποστηρίζω, η σύγκρουση των ολοκληρώσεων, η σύγκρουση ανάμεσα στη θεσμική / δημοκρατική ολοκλήρωση, στην εδαφική / εθνική ολοκλήρωση και την οικονομική / αναπτυξιακή ολοκλήρωση, είναι ένα κόκκινο νήμα που διαπερνά όλη την Ιστορία του Ελληνικού Ἐθνους, τα 200 τελευταία χρόνια, από την έκρηξη της Επανάστασης μέχρι σήμερα. Οι επαναστατημένοι Ἕλληνες ήταν έτοιμοι – ενσυνειδήτως – να θυσιάσουν αυτό που όλοι επαινούμε, τον δημοκρατικό και φιλελεύθερο χαρακτήρα των Συνταγμάτων του Αγώνα, ενώπιον της ανάγκης να υπάρξει τὸ Ἔθνος, να αποκτήσει επικράτεια, να αποκτήσει σύνορα διεθνῶς εγγυημένα, να αναγνωριστεί διεθνῶς με μονάρχη.

Ἄρα, είναι προφανής η υπεροχή του στόχου της εθνικής ολοκλήρωσης σε σχέση με τον στόχο της δημοκρατικής / θεσμικής ολοκλήρωσης. Και αυτό επαναλαμβάνεται στην Ελληνική Ιστορία, σχεδόν, μέχρι το 1975. Μέχρι την πρωτοβουλία του Κωνσταντίνου Καραμανλή για την ένταξη της χώρας στις τότε Ευρωπαϊκές Κοινότητες.

Τα Συντάγματα του Αγώνα και ο συνταγματικός πατριωτισμός

96

Τα Συντάγματα του Αγώνα έχουν προφανῶς επηρεάσει τον συνταγματικό μας πατριωτισμό, τη συνταγματική μας ιδεολογία. Ἐχουν επίσης διασφαλίσει εξαρχῆς τον ενιαίο και όχι ομοσπονδιακό χαρακτήρα του ελληνικού κράτους. Ο ομοσπονδιακός χαρακτήρας απετράπη σχετικά νωρίς εδώ, στο Ἄστρος, με την απόφαση της Β' Εθνικής Συνέλευσης να καταργήσει τα τοπικά πολιτεύματα. Ὅσο μπορούσε και ὅπως μπορούσε.

Ο συνταγματικός πατριωτισμός θέλει κάτι ειδικότερο σε σχέση με τον πατριωτισμό εν γένει, με τον εθνικό πατριωτισμό. Προϋποθέτει πίστη στην αξία του Συντάγματος. Αυτό συντελείται, κατά τη γνώμη μου, το 1844. Υπάρχουν ὅμως στοιχεία των Επαναστατικών Συνταγμάτων που τα βλέπουμε να επιβιώνουν στο Μοναρχικό Σύνταγμα του 1844 και στην αλληλουχία των Συνταγμάτων της λεγόμενης, Βασιλευόμενης Δημοκρατίας από το 1864 μέχρι την κατάργηση της Βασιλείας. Υπάρχει μια διαδρομή της Συνταγματικής μας Ιστορίας από την Επανάσταση της 3^{ης} του Σεπτεμβρίου και μετά, που βεβαίως κοιτάζει προς τα πίσω και ακούει τον υπόκωφο θόρυβο των Συνταγμάτων του Αγώνα, που είναι θεμέλιο της Συνταγματικής Ιστορίας του σύγχρονου, συντεταγμένου Ελληνικού Κράτους, το οποίο προήλθε, ὅπως προήλθε, μέσα από τον Αγώνα των Ἑλλήνων. Η θεμελιώδης επιλογή που έγινε εντυπωσιακά νωρίς, μέσω της έννοιας του Συντάγματος, ήταν μια επιλογή δυτική.

Τα Συντάγματα του Αγώνα και η δυτική επιλογή

Ακόμη και στις διαφορές που μπορεί να καταγράψει κανείς, ανάμεσα στη Μεγάλη Βρετανία και τη Ρωσία της εποχής, με την Γαλλία να παίζει έναν κάπως πιο ασαφή ρόλο, η επιλογή είναι δυτική καθαρά, παρότι παραμένει ζωντανή μέχρι σήμερα, μια «ανατολική ενοχή», που πολλές φορές μπορεί να είναι και μια ανατολική ψευδαίσθηση για την ελληνική κοινωνία, μια ψευδαίσθηση η οποία μπορεί να εμφανιστεί ως αταβισμός: Στην προσδοκία ότι μπορούμε να σωθούμε από την οικονομική κρίση έξω από την Ευρώπη με ρωσική οικονομική στήριξη ή σε μια προτίμηση για τον τρόπο διαχείρισης της πανδημίας από κράτη, τα οποία δεν είναι ευρωπαϊκά - δημοκρατικά, αλλά αυταρχικά ή ολοκληρωτικά.

Υπό την έννοια αυτή, όσοι συγκεντρώθηκαν εδώ στο Άστρος και συγκρότησαν την Β' Εθνική Συνέλευση, τα 9 μέλη της επιτροπής που ορίστηκε και ανέλαβε, μέσα σε λίγες μέρες, να επεξεργαστεί και να βελτιώσει το Προσωρινό Πολίτευμα της Επιδάουρου για να φτάσουμε στο Σύνταγμα του Άστρους, τον «Νόμο της Επιδάουρου», έγραψαν Ιστορία. Εδώ διακηρύχθηκε η υπεροχή του Συντάγματος έναντι των κοινών νόμων, εδώ άνοιξαν θέματα πολύ σημαντικά σε σχέση με τους ετερόχθονες, με τις εθνικές γαίες και τα δάνεια.

Στην Επιτροπή Αναθεώρησης του Συντάγματος μετείχαν ιερωμένοι, όπως ο Βρεσθένης και ο Γρηγόριος Δικαίος, ο Παπαφλέσσας. Με εντυπωσιακή συμμετοχή εκκλησιαστικών εκπροσώπων του Διαφωτισμού, συγκροτήθηκε η Επιτροπή που ανέλαβε να αξιολογήσει την κοινή νομοθεσία και ιδίως να συντάξει το Απάνθισμα των Εγκληματικών, τον πρώτο Ποινικό Κώδικα. Αυτοί όλοι είχαν συνείδηση της σημασίας που έχει το Σύνταγμα. Συνείδηση της σημασίας του Συντάγματος απέκτησαν και αυτοί που ήξεραν να επικαλούνται συνταγματικά επιχειρήματα για να ενισχύσουν την πολιτική τους επιχειρηματολογία ή τη δύναμη των όπλων τους, κατά τη διάρκεια της σύγκρουσης που οδήγησε στους δυο εμφυλίους πολέμους. Η πολυετής σύγκρουση ανάμεσα στα συνταγματικά όργανα, το Βουλευτικό και το Εκτελεστικό, είναι στην πραγματικότητα σύγκρουση ανάμεσα σε περιοχές, ανάμεσα σε ηγετικές ομάδες της Επανάστασης, σύγκρουση που έφερε την Επανάσταση μπροστά στο ενδεχόμενο της απόλυτης καταστροφής.

Μια μνεία στη γεωπολιτική διάσταση της Επανάστασης

Όλα αυτά άλλαξαν άρδην, επειδή το Επαναστατημένο Έθνος είχε αναδείξει εγκαίρως τη γεωπολιτική σημασία ενός ανεξάρτητου ελληνικού κράτους. Αυτή η γεωπολιτική θεώρηση, σε συνδυασμό ή σε αντίθεση με την παρακμάζουσα Οθωμανική Αυτοκρατορία, που οδήγησε στην αναγνώριση του νέου Ελληνικού Κράτους και των συνόρων του, πολλές δεκαετίες αργότερα θα φέρει την

Ελλάδα και την Τουρκία από κοινού στο ΝΑΤΟ, μετά τον εμφύλιο πόλεμο και στην πιο σκληρή φάση του Ψυχρού Πολέμου το 1952. Στην πραγματικότητα, η ίδια αντίληψη είναι αυτή που θα φέρει με πολιτικά – πρωτίστως – κριτήρια και όχι με οικονομικά, την Ελλάδα στην Ευρωπαϊκή Ένωση, με μια σύντομη ενταξιακή διαδικασία από το 1975 μέχρι το 1980.

Υποσημειώσεις

1. Ομιλία στην εκδήλωση με θέμα: «Τα Συντάγματα της Επαναστατικής Περιόδου (1822, 1823, 1827)» που διοργάνωσε η Ολομέλεια των Προέδρων των Δικηγορικών Συλλόγων Ελλάδος σε συνεργασία με την Επιτροπή 2021, στις 25 Ιουνίου 2021, στον χώρο της Β' Εθνοσυνέλευσης, στο Άστρος Κυνουρίας, με αφορμή τη συμπλήρωση των 200 χρόνων από την έναρξη της Ελληνικής Επανάστασης. Για τη βιβλιογραφική και αρχειακή τεκμηρίωση ας επιτραπεί να παραπέμψω στις μελέτες και τα δοκίμια που περιλαμβάνονται στο βιβλίο μου: Ευάγγελος Βενιζέλος, *Παλιγγενεσία και Αναστοχασμός*, (εκδ. Πατάκη), Αθήνα, 2021, ιδίως 67 επ., 106 επ., 131 επ.

Πρωτόκολλοι κατ'εξουσιοδότηση:-

2, 1/2

038

Διαπραγματεύσεις μεταξύ των Επαρχιών της Ελλάδος, με σκοπό την επίτευξη της ειρήνης και της εθνικής ενότητας. Η παρούσα επιστολή, η οποία αποτελεί μέρος των διαπραγματεύσεων, αφορά την αποκατάσταση της ειρήνης και της εθνικής ενότητας, με σκοπό την επίτευξη της ειρήνης και της εθνικής ενότητας. Η παρούσα επιστολή, η οποία αποτελεί μέρος των διαπραγματεύσεων, αφορά την αποκατάσταση της ειρήνης και της εθνικής ενότητας, με σκοπό την επίτευξη της ειρήνης και της εθνικής ενότητας.

1875: εσοχίτ 4
 α 2/299 -

Επιστολή προς την Συνέλευση όπου εξηγούνται οι λόγοι για τους οποίους οι Επαρχίες που θα διοριστούν δεν θα πρέπει να κατάγονται από την Επαρχία που θα διοικήσουν. Καταχώρηση στα Πρακτικά της Συνέλευσης με τον αρ. ΠΗ'.
 © ΓΑΚ, Αρχείο Μάμουκα, Β. Δημόσια έγγραφα, φ. 84, αρ. 38.